

МУАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҲ



Илимий-методикалық журнал

2023

2/1-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоғарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хам хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

2/1-сан 2023

март-апрель

Шөлкемлестіріушілер:

*Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендіріу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы*

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Нуржан МАТЧАНОВ
Ерполат АЛЛАМБЕРГЕНОВ	Шукурилло МАРДОНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Барлықбай ПРЕНОВ
Умида БАҲАДИРОВА	Қахқор ТУРСУНОВ
Фархад БАБАШЕВ	Нурзода ТОШЕВА
Гулзода БОЙМУРОВОДА	Тажибай УТЕБАЕВ
Маманазар ДЖУМАЕВ	Амангелди КАМАЛОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ	Ризамат ШОДИЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Умида ИБРАГИМОВА	Гулрухсор ЭРҒАШЕВА
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Гавхар ЭЩАНОВА
Асқарбай НИЯЗОВ	

МАЗМУНЫ

ТИЛ ХАМ ЭДЕБИЯТ

Seytkasimov D. B. Kompetencyaga bag'darlangan talim tiykarinda filolog-oqitwshi profilin jaratiw	6
Курбанова Ш. А. Концепт терминининг когнитив тилшуносликда ва лингвوماданиятшуносликдаги аҳамияти	13
Toshxujayeva Sh., Karimova Sh. Erkin A'zam asarlarida frazeologizmlar	20
Masodikova Z. H. Oliy ta'lim muassasalarida nemis tilini pedagogik texnologiyalar orqali o'rgatish	24
Akbarova M. Sh. G'ayriodatiy birikmalar badiiy matnning lingvopoetik qiymatini oshiruvchi omil sifatida	28
Yigitaliyeva Sh. I. "Yaxshilik" konseptining bilvosita ifodalanishi	33
Закирова Д. Х. Нуткий жанрлар концепцияси хусусида	38
Тошхужаева Ш., Каримова Ш. Эркин Аъзам асарларида киноя	43
Тошхужаева Ш. Эркин Аъзам асарларида парантезаларнинг лингвопоэтик хусусиятлари	47
Орипова К. Э. Ўхшатишлар иштирокидаги бадий матнларда антонимлар маданий омил сифатида	52
Ishmatova O. S. Fonetik ritmika – nutqni kompleks rivojlantirish omili sifatida	57
Махмудова Д. С. Методы и приемы обучения русскому языку	65

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Хужаназарова Н. М. Тарбияланувчиларда меҳнат кўникмаларини ҳосил қилиш	70
Taylanova Sh. Boshqaruv tizimini rivojlantirish yo'llari	73
Донаев С. Х. Таълим сифатини бошқаришнинг муҳим хусусиятлари	77
Abdraimova B. B. Bo'lajak biologiya o'qituvchilarini tayyorlashda pedagogik diagnostika muammosining nazariy aspektlari	83
Kultaev K. K. To'yingan uglevodorodlar mavzusiga interfaol usullarning tatbig'i	92
Abdullayev A. Q., Abdullayeva N. R. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematika fanini o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida kreativ faoliyatini rivojlantirish	99
Ibadullayeva Sh. N. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning mexanizmlarini takomillashtirish	105
Бабаева Х. У. Педагогик таълим инновацион кластерининг афзаллиги	111
Эрназарова Г. О., Калдибеков А. Б. Бўлажак педагоглarning технологик компетентлик даражасини ривожлантиришнинг педагогик шарт-шароитлари	115
Қурбанова М. Э. Касбий-технологик вариативлик асосида ўқув жараёнида инновацион фаолиятни ташкил этиш	121
Тўйчиева Г. М. Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-билиш компетенциясини шакллантириш	125
Janbayeva M. S. Innovatsion jamiyat sharoitida zamonaviy o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojlar	130
Meylieva M. S. Kasb tanlashga munosabat tizimi mezonlarining tanlanishi	133
Ne'matova Z. F. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasida zamonaviy o'rta bog'in kadrlarni tayyorlash tamoyillari	138
Majidova G. A. Umumta'lim maktablarida immersiv texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasini oshirish	142
Xalilov F. V. Muhandislik oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'lim va unda bilimlar bazasi qo'llash zaruriyati	146
Ашуrowa C. Ю. Ўқитиш тамойиллари таълим жараёнида дидактик воситалар ва материаллардан фойдаланишнинг асоси сифатида	152
Muslimov Sh. N. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini kasbiy-grafik kompetentligini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning roli	157



Sharipov A. A. Professional talim muassasalari oquvchilarining zamonaviy pedagogik texnologiyalar vositasida amaliyotga yo'naltirish metodikasini takomillashtirish	163
Абдалова С. Р. Дарснинг ўқув жараёнидаги ўрнини ўрганиш ҳамда муаммоли ўқитиш технологияси нуқтаи-назаридан таҳлил қилиш	168
Мусурманов Р., Султанова Д. А. Академик Қори Ниёзий педагогик фаолиятини ўрганиш замон талаби	174
Rahmanova M. Q. Talabalarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari	178
Кадинова Х. А. Замонавий таълим технологиялари ёрдамида миллий дунёқарашни ривожлантириш механизмлари	183
Парпиева М. М. Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш муаммосини ўрганишнинг илмий-амалий асослари	188
Tursunbayeva Yu. R. Oliy ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonini boshqarish texnologiyasi pedagogik mexanizmlari	194
Мусурмонов Р., Суяров А. М. Ёшларнинг шарқона имиджи ва муомала одобини шакллантириш хусусида	200
Жумаева Ю. Р. Бўлажак ўқитувчиларни форсайт технологияси асосида касбий фаолиятга тайёрлаш	206
Кабирова З. М. Аралаш таълим технологияларининг аҳамияти	211
Hasanov F. Z. Bo'lajak matematika o'qituvshilarini metodik tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari	215
Ortiqova N. A. O'qituvchining pedagogik faoliyatidagi psixologik to'siqlar va ularni bartaraf etish metodlari	220
Ortiqova N. A. Tarbiya maqsadini ishlab chiqishning pedagogik xususiyatlari	230
Axmadaliyev B. S. Oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni tashkillashtirishning innovasion usullari	235
G'aniyeva D. M. Методология анализа взаимной интеграции форм социального сознания на основе научных подходов	239
Файзиева У. Ю. Особенности внедрения инклюзивного образования в Республике Узбекистан	248
Махмудова Д. С. В педагогической деятельности учителя психологические барьеры и методы их преодоления	257
Кочкаров А. А. Диагностика индивидуально-типологических свойств курсантов образовательных учреждений МВД Республики Узбекистан	264
Musurmankulova M. N. The new educational system of uzbekistan and new conditions for teachers	269

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Файзиева У. Ю. Международная практика инклюзивного образования История становления инклюзивного образования	272
--	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Mirsanov U. M., Isroilov N. S. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilariga dasturlash dasturlashni o'rgatishda xorijiy davlatlarning tajribalaridan foydalanish	280
Esanbayev B. I. Talabalarning fraktal grafikaga oid kompetentligini rivojlantirish muammolari	286
Абидова З. К. Профессионал таълим муассасалари ахборот муҳитини шакллантиришда электрон таълим ресурслари янги авлодидан фойдаланиш	292
Хо'janazarov Z. R. Ta'lim sifatini ta'minlashda SMART-texnologiyalaridan foydalanish	298
Yusufxodjayeva F. M. O'quvchilarida gazlamalarga ishlov berish texnologiyasi darslarida kasanachilik ko'nikmalarini shakllantirish	305
Ibragimova M. G. Texnologiya ta'limi darslarida o'quvchilarni ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish orqali kasb- hunarga yo'naltirish	310
Isaqova Z. R., Tursunov J. E. To'qimachilik korxonalarida maro turlarini kengaytirish	315



БАСЛАЎЧИ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

Shodiyev R. D., Shonazarov U. Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish	319
Taylanova Sh. Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish	326
Rabbimova M. M. Bo'lajak maktabgacha ta'lim pedagoglarida amaliy kompetentlikni rivojlantirish	330
Эрханова Н. А. “Тил ва нутқ” марказида инновацион-методик фаолият олиб бориш самарадорлиги	333
Жовмирзаева Н. Қ. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining emotional kompetentsiyasini shakllantirish mexanizmlari	339
Karimova Sh. B. Maktabgacha yoshdagi bolalarning vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda axloqiy kotigoriyalarning ahamiyati tahlili	343
Halimova M. A. Tabiiy fanlar (SCIENCE) o'quv predmeti – o'quvchilar ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish aspektlari sifatida	347
Mo'minova G. B., Sirojiddinova S. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish asoslari (O'zbekiston misolida)	352
Mo'minova G. B., Muhammadaliyeva D. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning nutqini o'stirish metodlarining ilmiy-nazariy tahlili (turli yosh bosqichlari misolida)	356
Dehqonova M. G'. Ko'zi ojiz bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishning o'ziga xos xususiyatlari	360
Azizova Z. b., Aliyeva S. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy bilish ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyalari	366
Azizova Z. B., Mavlonova M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagoglarning kreativligini rivojlantirishning ahamiyati	370
Abdubannopova M. A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachinbing inklyuzif kompetentsiyasini rivojlantirish	374
G'aniyeva D. M., Ismoilova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ong shakllanishida axloqiy normalarning ahamiyati	379
Usmonova M. S. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash muammolari	388
Yoqubjonova G. X. Boshlang'ich sinflarda o'qish va tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda fanlararo aloqadorlikni amalga oshirish	393
Жураева М. А. Развитие коммуникативно-речевой компетенции будущих учителей начальных классов	399
Asiljonova Sh. Preschoolers Benefit from Learning a Foreign Language	404

ФИЗИКАЛЫҚ ТАРБИЯ ХАМ СПОРТ

Қамбаров О. Ф. Кичик синф ўқувчиларини жисмоний тайёргарлигини баҳолашнинг методологик асослари	411
Муродов К. Н. Спорт курашида махсус ускуналар ёрдамида мушак кучини даражасини аниқлаш ва ривожлантириш йўллари	418
Исмагилов Д. К. Интегральные специальные средства подготовки футболистов на этапах совершенствования спортивного мастерства и высшего спортивного мастерства	426
Миршарипов А. Г. Мини-футбол как средство физического воспитания и физической подготовленности	429
Эрдонов О. Л., Махмудов В. В. Мини-футбол как вид спорта и средства физического воспитания студенческой молодёжи	433
Эрдонов О. Л. Актуальность физического воспитания среди студенческой молодежи на основе применения информационных технологий	438
Mirzayev A. M. The task of physical education and the technique of belt wrestling in the training of cadets	444



FONETIK RITMIKA – NUTQNI KOMPLEKS RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA

Ishmatova O. S.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti “Maxsus pedagogika” kafedrasida o`qituvchisi

Tayanch soʻzlar: Fonetik ritmika, logopediya, surdopedagogika, АКТ, metodika, korreksiya, postanovka, avtomatizatsiya, qoʻl, oyoq, harakat, diqqat, eshituv idroki, motorika, musiqa, ritm, harakat, mutq, nutqning fonetik-fonemati, leksik-grammatik komponentlari, kommunikatsiya, Pfafenrod, Vlasovalar, Г. А. Волкова, Т. М. Гребенко, ovoz, nutqiy nafas, dislaliya, electron qoʻllanma, prosodika, nutq-harakat...

Ключевые слова: Фонетическая ритмика, логопедия, сурдопедagogика, ИКТ, методика, коррекция, постановка, автоматизация, рука, нога, движение, внимание, слуховое восприятие, моторика, музыка, ритм, движение, развития фонетико-фонетическеского, лексико-грамматического компонентов речи, коммуникация, Пфафенрод, Власовы, Г. А. Волкова, Т. М. Гребенко, голос, речевое дыхание, дислалия, электронно пособие, просодика, речь-движение...

Keywords: Phonetic rhythemics, speech therapy, surdopedagogy, ICT, methodology, correction, postanovka, automation, hand, foot, movement, attention, auditory perception, motorics, music, rhythm, movement, mutq, development of phonetic-phonetic, lexical-grammatical components of speech, communication, Pfafenrod, Vlasovas, G. A. Volkova, T. M. Grebenko, voice, speech breathing, dyslalia, electron guide, prosody, speech-action

Koʻpgina eshitish qobiliyati past bolalarning ogʻzaki nutqi uchun, bir qator nutq tovushlarini ifodalashdagi nuqsonlar, hamda nutqning ritmik-intonatsion tomonining buzilishi xosdir.

Fonetik ritmika talaffuzni shakllantirish ishlariga organik ravishda kirishadi va eshitish qobiliyati zaif kichik yoshdagi bolalar nutqini tuzatishda ham, ularning harakatlari tabiiyligini rivojltrishda ham muhim rol oʻynaydi.

Fonetik ritmika - bu turli harakatlar (tana, bosh, qoʻllar, oyoqlar) muayyan nutq materialining (iboralar, soʻzlar, boʻgʻinlar, tovushlar) talaffuzi bilan uygʻunlashtirilgan vosita mashqlari tizimidir.

Ilmiy adabiyotlarda harakatlarning rivojlanishi va talaffuzning shakllanishi oʻrtasidagi filogenetik bogʻliqlik isbotlangan. Tananing va nutq organlari harakatlarining uygʻunigi, eshitish qobiliyati zaif bolalarga xos boʻlgan nutqning keskinligi va monotonligini bartaraf etishga yordam beradi. Ritmik



tana harakatlarini bajarishda bolalar tomonidan erishiladigan erkinlik va bejirimlik nutq organlarining harakatlanish xususiyatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu qo'llanmada Fonetik ritmika usuli eshitish qobiliyati zaif bolalar nutqining talaffuz tomonini shakllantirish va tuzatish bo'yicha ish uslubi sifatida keltirilgan. (Fonetik ritmika, albatta, surdo pedagogikasida qabul qilingan talaffuz ustida ishlashning boshqa texnikasi va usullarini rad qilmaydi.)

Fonetik ritmika mashg'ulotlarida asosiy yo'nalishlarni belgilovchi maqsadlar quyidagilarni nazarda tutadi:

- nutq-harakat analizatorlari, eshitish analizatorlari ishi umumiy motorikani rivojlantirish bilan uyg'unlashtirish;
- zaif eshituvchi bolalarda umumiy motorikani nutq-harakat aylantirish jarayoni orqali aniq intonatsiyali va ritmik tabiiy nutqni shakllantirishga ko'maklashish;
- o'quvchilarning eshitish idrokini rivojlantirish va undan talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish va tuzatish jarayonida foydalanish.

Mashg'ulotlar mazmunini belgilashda, Eshitish qobiliyati zaif odamlarning talaffuziga bo'lgan talablardan tashqari, ushbu bolalarda harakatlarni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ham hisobga olinadi. Yugoslaviyalik defektologlarining fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazishdagi tajribasi mualliflarga katta yordam berdi.

Fonetik ritmika mashg'ulotlaridagi harakatlar va og'zaki nutqni o'z ichiga olgan barcha mashqlar quyidagilarga qaratilgan:

- nutq nafasini normallashtirishga va u bilan bog'liq bo'lgan nutqning uzviyligiga;
- me'yordan qo'pol og'ishlarsiz normal tembrni saqlab, ovozning kuchi va balandligini o'zgartirish ko'nikmalarini shakllantirishga;
- tovushlarni va ularning birikmalarini alohida, bo'g'in va so'z turkumlarida, so'zlarda, iboralarda to'g'ri ifodalashga;
- nutq materialini ma'lum bir sur'atda ifodalashga;
- turli ritmlarni idrok etish, farqlash va ifodalashga;
- o'zhis-tuyg'ularini turli intonatsion vositalar orqali ifodalash ko'nikmasini shakllantirishga.

Qo'llanmada tovushlar va ularning birikmalari ustida ishlash bo'yicha tegishli bo'limlar yoritilgan; ritm va temp; nutqda nafasi va uzviyligi; ovoz va intonatsiya.

Nutq ustida ishlashda barcha bo'limlar bir xil darajada ahamiyatga ega va ularning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq. So'zdagi bo'g'inlarning



va gap yoki sintagmadagi soʻzlarning uzluksiz talaffuzi talaffuz shakllanishining juda muhim va murakkab qismidir. Uzviylik ustida ishlash nutq nafasini normallashtirish va ovozni boshqarish qobiliyati bilan chambarchas bogʻliq. Nutq nafasini rivojlantirish mashqlari toʻgʻri diafragma nafas olishni, nafas chiqarish davomiyligini, uning kuchini va bosqichma-bosqichligini rivojlantirishga yordam beradi. Ovoz ustida ishlash, uzoq nafas chiqarishda unli va undoshlarning talaffuzi bilan boshlanadi. Shu bilan bir vaqtda, tovushlarning sof talaffuzi uchun zarur shart boʻlgan soʻzlarning elementlari bilan ishlash amalga oshiriladi.

Ovoz, nutq nafasi, temp va ritmni rivojlantirish mashqlari musiqa joʻrligida va musiqasiz amalga oshiriladi. Mashgʻulotlar mazmuniga faqat harakatlarni, talaffuzsiz - musiqiy va ritmik stimulyatsiyalar boʻlgan mashqlar ham kiritilgan. Ushbu mashqlarning maqsadi nafas olishni normallashtirish, ritm tuygʻusini rivojlantirish va harakatni rivojlantirishdir. Ushbu harakatli mashqlar ritm hissi va nafas olish apparatidan foydalanish qobiliyatini rivojlantirishga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Bundan tashqari, musiqaga harakat qilish, bolalarning motorikasini rivojlantirishning samarali usullaridan biridir.

Musiqiy-ritmik stimulyatsiyalar - raqs elementlari bilan harakat mashqlarining kombinatsiyasidir. Ular har bir mashgʻulotning majburiy komponenti boʻlib, magnitofon lentasiga yozilgan musiqa boʻyicha oʻtkaziladi. Musiqiy joʻrlikni tanlashda, oʻquvchilar ritmik zarblarni osongina ajrata oladigan raqs musiqasiga ustunlik beriladi. U quvnoq, ergashtiruvchan boʻlishi kerak, chunki bolalarga aynan shunday musiqa oʻzining ritmik xarakterini harakatlar orqali ifodalash imkonini beradi. Bundan tashqari, musiqiy joʻrlik eshitish idrokini rivojlantirish uchun stimulyatorlardan biridir. Musiqa orqali (eshitish asosida) bolalarga tovushlarning turli ritmlari va tovush templarini





etkazish, shuningdek, ularda sinxron harakat qilish qobiliyatini rivojlantirish osonroq.

Musiqajo'rligida bajariladigan harakatlarning tabiati turli bo'ladi.

Nafas olishni normallashtirish uchun mashqlarni bajarayotganda bir ma'romdagi harakatlar ustunlik qiladi.

Harakatlanishdagi ritm ustida ishlashda raqs elementlari, ritmik yurish qo'shiladi, ular turli xil qo'l harakatlari, qarsaklar bilan birgalikda taklif qilingan ritmning tabiatiga mos keladi.

Nutqning talaffuz tomonini normallashtirishga qaratilgan mashqlar tizimida musiqa jo'rligisiz turli harakatlar qo'llaniladi: tana korpusining harakatlari - oldinga, yon tomonlarga egilishlar, 90, 180, 360 gradusga burilishlar; bosh harakatlari - o'ngga, chapga, oldinga, ortga burilishlar; qo'l harakati - yuqoriga, yon tomonlarga, oldinga ko'tarishlar, elkalarni ko'tarish va tushirishlar, panjalarning aylanish harakatlari; oyoq harakatlari - tizzalarni bukish va tekislashlar, oyoqlarni elka kengligida o'rnatish va h.k.z..

Bu harakatlarning tabiati ham har xil - maromli va sekidan tortib, keskin va tezgacha. Nutq nafasi va nutq uzviyligi ustida ishlashda qo'llaniladigan mashqlar ohista harakatlar bilan tavsiflanadi.

Nutqning ritmi va tempi, ovoz va intonatsiya ustida ishlaganda harakatlar tabiiy xarakterga ega bo'lib, tovushlar va bo'g'inlarni talaffuz qilishda bajariladigan harakatlar, shuningdek, kulish, inkor etish va h.k.z. bilan bog'liq tabiiy imo-ishoralarni uyg'unlashtiradi.

Fonetik ritmikada mashg'ulotlarni o'tkazish uchun tanlangan barcha harakatlar, talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish va mustahkamlash uchun stimulyatsiya hisoblanadi. Mashg'ulotlarda bajariladigan harakatlar oldindan yodlab olinmadi. Shuning uchun ular o'qituvchi bilan sinxron ravishda bir necha marta (har biri 2-5 marta) takrorlanadi. Bolalar harakatlarni to'g'ri takrorlashni o'rganganlaridan so'ng, takrorlashlar soni kamaytiriladi. So'z, bo'g'in, tovush nutqda to'g'ri amalga oshirilgandagina va harakat to'xtagandan keyingina harakat o'z vazifasini to'liq bajaradi. Shunday qilib, fonetik ritmika mashg'uloti jarayonidagi harakat - nutqni shakllantirish yoki uni tuzatishga bo'lgan maqsadga erishish vositasidir. Ushbu mashg'ulotlarning yakuniy maqsadi - harakatsiz fonetik jihatdan to'g'ri shakllantirilgan nutqdur.

Ushbu vazifani hal qilish uchun bolalarning taqlid qilish qobiliyati (harakatli, ham nutqiy) va maksimal darajada eshitish qobiliyati safarbar qilinadi. Fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotlarda tovush kuchaytiruvchi uskunalardan foydalanish majburiydir. Bu simsiz ovoz kuchaytiruvchi uskunalar yoki shaxsiy



eshitish vositalari bo'lishi mumkin. Tanlangan jihozlar o'quvchilarning harakat erkinligini va tovushning yaxshi sifatini ta'minlashi zarur.

O'qituvchining mashg'ulot davomida beradigan ko'rsatmalari, shuningdek, barcha nutq materiallari o'quvchilarga eshitish - vizual tarzda taqdim etiladi. Ammo bu bilan birga faqat eshitish idrokidan ham foydalaniladi. Eshitish asosida ko'plab harakatli (yurish, yugurish, to'xtash, sakrash) va nutqli (she'r o'qish, tez aytishlar, savollarga javoblar, so'zlarni, bo'g'inlarni talaffuz qilish) mashqlari bajariladi.

Eshitishga turli ritmlarni, mantiqiy urg'uni, intonatsiyani farqlash, idrok etish va ifodalash bo'yicha ko'plab materiallar taklif etiladi.

Talaffuzni o'rgatishning analitik-sintetik printsiptiga muvofiq, mashqlar butun so'z va uning elementlari (bo'g'inlar va alohida tovushlar) ustida ishlashni birlashtiradi. Mashqlarning materiali bo'lib so'zlar, bo'g'inlar, bo'g'in birikmalari, alohida tovushlar, shuningdek, iboralar, frazalar, tez aytishlar, sanoqlar, qisqa matnlar va she'rlar hizmat qiladi.

Nutq materiali bolalarga tanish va leksik jihatdan mavjud, mashg'ulotning fonetik vazifalariga javob beradi. Harakatlar bilan birga aytiladigan nutq materiali fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotning bir qismini egallaydi. Qolgan vaqt ushbu materialni bosqichma-bosqich o'zlashtirish uchun ajratilgan - avval harakatlar bilan, keyin ularsiz. Oxirgi bosqichning maqsadi mustaqil nutqqa yaqin sharoitlarda olingan ko'nikmalarni avtomatlashtirishdir. Barcha nutq materiallardan talaffuzni to'g'rilash va eshitish qobiliyatini chiniqtirish uchun foydalaniladi.

Barcha mashqlar taqlid qilish orqali amalga oshiriladi. Nutq materiali oldindan yodlanmaydi. Mashg'ulot davomida o'quvchilar va o'qituvchi doira shaklida turadilar. Ular o'qituvchini yaqqol ko'rib turadilar, o'qituvchi bilan sinxron ravishda harakat qiladilar va nutq materialini talaffuz qiladilar. Vizual namoyish va ko'p karra takrorlash o'quvchini tabiiy to'g'ri taqlidga undaydi.

Agar mashg'ulot jarayonida ba'zi bolalar uchun ayni elementlar qitin bo'lsa, bu elementlarning ustida ishlash, individual mashg'ulotlarga qoldiriladi. Shunday qilib, fonetik ritmika bo'yicha frontal mashg'ulotlarning ozlashtirilmagan nutq materialining bir qismi yanada chuqurroq o'rgatish uchun individual mashg'ulotlarga o'taziladi. Bunday harakatchanlik to'g'ri talaffuzni mustahkamlashga yordam beradi. Individual mashg'ulotlar olib boradigan har bir surdopedagog fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotlarda qo'llaniladigan metodik ish usullarini o'zlashtirishi kerak.



Fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotni o'qituvchi-defektolog olib boradi, u tananing, qo'llarning, oyoqlarning, boshning turli harakatlarini to'g'ri va chiroyli bajarishni bilishi kerak:

- musiqa bilan ham, musiqasiz ham ritmik va chiroyli harakat qilishni;
- harakatlar tizimini turli tempdagi musiqa bilan uyg'unlashtira olishni;—
- o'quvchilarda harakat xarakterini ko'rish va to'g'rilay olishni;—
- o'zi va o'quvchilar harakatlarining maksimal tabiiyligi va erkin bo'lishi uchun intilishni;—
- o'quvchilarning talaffuzidagi kamchiliklarni eshitishni va ularni to'g'rilay olishni;
- ko'rsatmalarda ham, nutq materialini uzatishda ham normal balandlikdagi va kuchli ovozdan foydalanishni.

Barcha holatlarda o'qituvchi nutqi namuna bo'lib xizmat qilishi, fonetik jihatdan to'g'ri shakllangan, hissiy rangga ega bo'lishi kerak.

Qo'llanmaning tegishli bo'limlarida uslubiy tushuntirishlar, nutqning tovushlari, ritmi, tempi, nutq nafasi va uzviyligi, mantiqiy urg'usi, intonatsiya va ovoz ustida ishlash bo'yicha ko'rsatmalar berilgan.

Taklif etilayotgan materialdan o'qituvchi kitobda berilgan ketma-ketlikni saqlagan holda, o'ziga mos deb hisoblagan mashqlarni tanlashi mumkin.

NUTQ TOVUSHLARI USTIDA ISHLASH

Fonetik ritmika mashg'ulotlarida tovushlar va bo'g'inlarning talaffuziga hamroh bolalarning harakatlari uchta asosiy element bilan tavsiflanadi: taranglanish, intensivlik, vaqt bilan.

Muayyan tovushlarni talaffuz qilganimizda, ularning talaffuzida ishtirok etadigan turli mushak guruhlar har hil taranglashadi yoki bo'shashadi. Bu harakatlarning xususiyatlari ham muskullarning harakatdagi ishtiroki darajasiga bog'liq. Nutq tovushlarining talaffuzi bilan birga amalga oshiriladigan harakatlarni tavsiflashda taranglanish: «tarang», «bir oz tarang», «bo'shashgan» atamalar bilan belgilanadi.

Intensivlik nutqning dinamikasini, ya'ni u yoki bu tovushni talaffuz qilishda yuzaga keladigan artikulyar apparatdagi harakatlarni belgilaydi. Harakatlarni tavsiflashda intensivlik quyidagi atamalar bilan belgilanadi: «kuchli», «kuchsiz».

Vaqt ma'lum bir harakatni bajarish tezligimizni belgilaydi. U davomiylilik yoki qisqalik bilan ifodalanadi. Harakatlarni tavsiflashda vaqt «uzoq», «qisqacha», «cho'zilgan» atamalarida belgilanadi.



Fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotlarning boshidanoq, bu tovushli tovushlar va bo'g'inlarning talaffuziga hamroh bo'lgan mashqlarni bajarishda bolalarni harakatlarni ongli ravishda tartibga solishga o'rgatish kerak. —

Ushbu unli va undosh tovushlar va bo'g'inlarning talaffuzi bilan bog'liq harakat mashqlari uchta asosiy dastlabgi holatdan boshlanadi (D.h.):

1. Oyoqlar birga, qo'llar ko'krak qafasi sathiida bukilgan, tirsaklar pastga tushgan holatda turiladi. Ushbu holatdan i, k, l, r dan tashqari deyarli barcha tovushlar uchun harakatlar boshlanadi.

2. Oyoqlar birga, qo'llar tirsaklarda bukilgan va elkalar darajasiga ko'tarilgan, tirsaklar bir-biridan yonga ajralgan holatda turiladi. Bunday D.h.dan, i, k, l tovushlar uchun harakatlar boshlanadi.

3. Oyoqlar birga, qo'llar ko'krak qafasi sathiida oldinga cho'zilgan. Bu r tovushi uchun D.h.

Bir juda muhim uslubiy eslatmani aytib o'tish kerak. Agar bolada ajratilgan unilarni talaffuz qilishda burun bilan gapirishga ochiq moyillik bo'lsa, unda mashqlar unli va undosh tovushlar uyg'unligida, masalan, pa, po va hokazolar bilan birgalikda bajarilishi kerak.

UNDOSH TOVUSHLAR

Jarangsiz tovushlar

P



D.h.1. bir vaqtning o'zida pa, pa bo'g'imlarini talaffuz qilish bilan musht bo'lib siqilgan o'ng va chap qo'l bilan yon tomonlarga keskin harakatlar (zarbalar kabi).

Harakat tarang, kuchli, qisqa (12-rasm).



T



D.h.1. bir vaqtning o'zida ta, ta bo'g'imlarini talaffuz qilish bilan musht bo'lib siqilgan o'ng va chap qo'l bilan pastga keskin harakatlar (zarbalar kabi).

Harakat tarang, kuchli, qisqa (13-rasm).



K



D.h.2. ka, ka bo'g'inlarini talaffuz qilib keskin kuchli harakat bilan, o'ng va chap tirsaklarni tanaga bir vaqtning o'zida bosib. Harakat tarang, kuchli, qisqa (14-rasm).

Olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdi-ki, fonetik ritmika texnologiyasi nutqiy nafas, ovoz, tovush artikulyatsiyasi, bolaning kinestetik imkoniyatlari, tovushlar talaffuzi, umumiy va mayda qo'l motorikasi, nutqning umumiy holati hamda prosodikasini shakllantirishga va rivojlantirishga xizmat qilar ekan. Shunday ekan, biz tomondan tajriba – sinov ishlari nafaqat eshitishida muammolari bor bolalar balki nutqida nuqsoni bor bolalarning nutqini shakllantirish va rivojlantirishda ushbu metodikani qo'llashga qaratilgan. Natijalarni keyingi sonlarda yoritib boramiz.

Adabiyotlar:

1. Ishmatova, O. S. (2022). Korreksion mashg'ulotlarda eshitishida nuqsoni bor bolalarning og'zaki nutqini fonetik ritmika orqali rivojlantirish. Chirchiq, 1(1), 70.
2. Ishmatova, O. S. (2022). MAVZU: ESHITISHIDA NUQSONI BOR BOLALARNI ESTETIK TARBIYALASHNING MUHIM OMIL. Uzbek Scholar Journal, 10, 333-336.
3. Ishmatova, O. S. (2022). FONETIK RITMIKA TEXNOLOGIYASINI QO'LLASHDA AKT NING ROLI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(12), 781-786.
4. Ishmatova, O. S. (2022). ROLE OF PHONETIC RHYTHM IN CORRECTION OF SPEECH DEFECTS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(11), 487-491.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirish uchun fonetik ritmikadan foydalangan holda nutqning fonetik-fonemati, leksik-grammatik komponentlari ustida korreksion ish olib borish mazmuni yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье описано содержание коррекционной работы с использованием метода фонетической ритмики для развития фонетико-фонетического, лексико-грамматического компонентов речи детей с особыми образовательными потребностями.

SUMMARY

This article describes the content of correctional work using the method of phonetic rhythm for the development of phonetic-phonetic, lexical-grammatical components of the speech of children with special educational needs.